

психологічної допомоги лідерам MLM, щодо успішного розв'язання та попередження конфліктних ситуацій, як і загалом проблеми формування конфліктологічної компетентності лідерів MLM могли б бути успішно вирішені за допомогою відповідних соціально-психологічних тренінгів, що, безумовно, сприяло б і оптимізації стилю управлінської діяльності мережевих лідерів взагалі, враховуючи весь діапазон можливостей таких тренінгів. Втім, спираючись на власний багаторічний досвід спостереження та дослідження різних психологічних аспектів управлінської діяльності лідерів MLM та практик тренінгового навчання лідерів, персоналу та дистриб'юторського загалу в MLM компаніях, ми можемо зауважити, що, як не дивно, тренінги конфліктологічного спрямування не можна віднести до розповсюджених чи широкоживаних, більше того, такі тренінги частіше проводяться за ініціативою самих дистриб'юторів, а не компанії. Натомість інші види тренінгів, зокрема тренінги продажів, тренінги лідерства, успішності тощо часто-густо є практично обов'язковими, в тому числі, і для лідерів, що, безумовно, цілком зрозуміло і виправдано. Проте, відносна рідкісність та маложиваність тренінгів конфліктологічного спрямування, очевидно, не може бути визнана відповідною до вимог часу та реалій мережевої роботи, оскільки, як було уже зазначено, робота з мережами завжди є потенційно конфліктогенною. Виходом із такої ситуації є на нашу думку створення компаніями нового балансу між традиційними для MLM формами тренінгового навчання та широким впровадження в практику навчання та роботи з дистриб'юторським загалом та лідерами MLM тренінгів конфліктологічного спрямування, що практично не можливо без компетентних і високопрофесійних практичних психологів.

ВАСЮТИНСЬКИЙ В. О., доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник, ІСПП НАПН України (Київ)

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСІЇ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ ІСТОРИЧНИХ ПРОВИН УКРАЇНЦІВ

Надважливим чинником національно-політичного самовизначення українців є усвідомлення своєї історичної відповідальності за події, що мали місце в минулому, зокрема у відносинах із сусідніми народами (насамперед поляками та євреями). Плекання історичної тягlosti повинно не лише спиратися на гордість за героїзм і досягнення предків, а й зважати на скоєні ними помилки й злочини. Особливо значущим для сучасної України є національне самовизначення молоді, зміст і напрями якого зумовлюють майбутній розвиток суспільства. Залучаючись до його розбудови, молоді люди мають знати етнічні, історичні, світоглядні джерела відповідних процесів, а зокрема і їхні складні й проблемні аспекти.

Як показують сучасні соціально-психологічні дослідження, українська молодь має доволі невиразні уявлення про негідні вчинки представників

українського етносу/нації в минулому. Проте очевидним є факт, що брак відповідних знань – це проблема не лише молоді, а й усього суспільства. Водночас не можна сказати, що таким питанням у нас зовсім не приділяють уваги. Є доволі численні історичні дослідження, а також зразки сучасної публіцистики, присвячені проблемам відносин і стосунків між українцями і поляками або євреями [2–7]. Поряд із намаганнями дати об'єктивні оцінки трагічним подіям минулого простежується прагнення знайти аргументи на виправдання українських учасників або знецінити значення того незугарного, що колись відбувалося.

Зміст описуваних постав відображає три основні моделі психологічного захисту, що функціонують в історичній пам'яті українців про їхні провини перед поляками та євреями: знецінення проблеми; заперечення своїх провин; перенесення провини на самих поляків або євреїв.

Знецінення значення колишніх подій набуває вияву в таких поясненнях: це давноминулі події, яким не слід надавати надмірної ваги в сучасних умовах; посилення інтересу до тих подій є штучним через під'юджування з боку різного роду антиукраїнських сил; оцінювана кількість жертв є перебільшеною; самі українці постраждали не менше або й більше за поляків чи євреїв; свідчення про звірства українців є перебільшеними або неправдивими.

Заперечення провин українців спирається на те, що: із боку українських офіційних або військових структур не було чітких наказів і рішень про знищення польського або єврейського населення; каральні акції, погроми, якщо й мали місце, то не були втіленням загальноукраїнської політики, а відбувалися з ініціативи окремих локальних груп; каральні акції відбувалися внаслідок провокацій із боку радянської, німецької, польської влади.

Для звинувачення поляків або євреїв застосовують такі аргументи: протягом усієї спільної історії поляки та євреї були окупантами українських земель або визискувачами українців, а не навпаки; поляки та євреї першими ініціювали агресивні ставлення і дії; поляки та євреї провадили антиукраїнську діяльність; поляки та євреї могли уникнути трагедії, якби своєчасно виїхали з української території (до чого їх закликали), але не зробили цього.

Очевидним є факт, що ставлення до історичних провин українців є істотно відмінним у різних регіонах України.

Найактивніше шукають виправдання провин перед поляками західні українці, що має дві причини. По-перше, на Заході домінують патріотичні постави, завдяки яким оцінку національно-визвольної боротьби дають крізь призму її політико-історичної доцільності. По-друге, західнякам психологічно найважче визнати провини, а тим паче злочини своїх дідів-прадідів.

У Центральній Україні, де протягом останніх десятиріч істотно зріс рівень національної свідомості, громадяни відчувають потребу знаходити історичний ґрунт для свого патріотизму. Недовірливо-насторожене або агресивне ставлення до «бандерівців», що переважало раніше через тотальний вплив радянської пропаганди, поступово змінюється на дедалі прихильніші оцінки та намагання узгодити зміст їхньої боротьби з патріотичними ідеалами.

Найважче прийняття такої боротьби відбувається на Сході (Південному Сході), особливо в умовах наявної політичної поляризації. Проросійські громадяни, що становлять у цьому регіоні істотну частину населення, безоглядно виступають проти «гlorифікації бандерівців», позаяк політичний і моральний осуд національно-визвольної боротьби на Західній Україні є одним із стрижневих елементів ідеології «русского мира» в Україні.

Менш виразними є міжрегіональні відмінності в оцінці провин українців перед євреями. У цьому разі відчутнішим є доповнення етнополітичних суперечностей класово-соціальними домаганнями.

На Заході домінують етнополітичні мотиви у вигляді претензій до євреїв через їхню антиукраїнську позицію в історичних спорах українців із росіянами, поляками, австрійцями тощо. Відтак агресія по відношенню до євреїв набуває часткового історичного виправдання.

У Центральній Україні ставлення до євреїв має виразніше класове забарвлення як до експлуататорів, що визискували українське населення. Класова ненависть і наступне встановлення «справедливості» постають як здебільшого слушні намагання подолати майнові диспропорції.

Сильніший вплив ідей «русского мира» на Сході зумовлює специфічне поєднання етнічних і класових мотивів у єврейському питанні. В етнічних оцінках проявляються проросійські (малоросійські, східнослов'янські, православні) тенденції, а в класових – відтворювано дискурс колишнього радянського напівофіційного антисемітизму.

Утім, належить зазначити, що під впливом подій останніх років на всіх територіях України можемо спостерігати значне зниження рівня антисемітизму, по-перше, через послаблення його політичної актуальності, а по-друге, завдяки істотному переосмисленню єврейської участі в загальноукраїнському політичному контексті.

Перебуваючи в такому дискурсивному просторі, українська молодь сприймає й відтворює відповідні оцінки, на зміст яких істотний вплив справляють наявні в нашому суспільстві регіональні особливості. З'ясування того, як молоді люди ставляться до заявленої проблеми, що саме в ній привертає їхню увагу та які міжрегіональні відмінності даються взнаки в поставах молоді становило мету проведеного емпіричного дослідження.

Було опитано 78 студентів у трьох містах у Центрі, на Заході та Сході: 30 студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 23 студенти Львівського національного університету імені Івана Франка та 25 студентів Запорізького національного університету. Особи жіночої статі становили 61,5%.

Опитування мало вигляд виконання письмового завдання під час контрольної роботи із соціальної психології. Потрібно було розробити й описати психологічну типологію ставлення жителів України до (на вибір студента): одруження принца Гаррі і Меган Маркл; підвищення комунальних тарифів; українізації шкільної освіти; отримання Українською церквою автокефалії; визнання історичних провин українців перед іншими народами

(поляками, євреями тощо). Розглянуто роботи студентів, у яких дано відповідь на останнє з перелічених питань. (Поляків і євреїв у завданні було згадано, поперше, для того, щоб чіткіше актуалізувати проблему в уявленнях студентів, а по друге, з огляду на те, що саме про провини українців перед цими двома народами говорили респонденти в попередніх опитуваннях на цю тему [1]).

У результаті контент-аналізу отриманих відповідей виділено 52 семантичні одиниці, які відображають бачення студентами ставлень громадян до історичних провин українців. За частотою згадування утворився такий ряд (наведено одиниці, що мали місце в оцінках понад третини опитаних): виправдання історичними обставинами (60,3%), нейтрально-байдуже ставлення (53,9), потреба визнавати провини (51,3), психологічні пояснення того, чому не готові визнавати провини (51,3), потреба не визнавати провин (50), вплив правих політичних орієнтацій (48,7), психологічні пояснення того, чому готові визнавати провини (46,2), визнання провин українців перед поляками (46,2), згадування про провини поляків перед українцями (39,7), визнання провин українців перед євреями (38,5), важливість знання історії (37,2), значення міжпоколінних відмінностей (35,9%).

Значущі відмінності між позиціями студентів із трьох міст зафіксовано за 18 ознаками. У 12 випадках із 18 семантичні одиниці найчастіше траплялися у відповідях киян, по три показники переважали в оцінках львів'ян і запоріжців. За допомогою факторного аналізу простір цих 18 ознак структуровано у вигляді п'яти факторів із загальною дисперсією 50,5%

Найвагоміше навантаження в межах першого фактору (вклад у дисперсію 14,7%) випало на знання історії (.74). Найбільше уваги цій характеристиці приділили київські респонденти (56,7%) порівняно із львівськими (26,1%; $p \leq 0,05$) та запорізькими (24%; $p \leq 0,01$). Можна припустити, що в цьому разі проявився такий собі «столичний» менталітет – готовність визначати цінності та претензія на приймання компетентних рішень від імені всього загалу.

Зміст другого фактору (10,2%) насамперед утілюється в думці про вплив радянських і німецько-фашистських провокацій на міжетнічні конфлікти в Україні (.67). Таку думку частіше обстоювали львівські студенти (26,1%), на відміну від київських (3,3%) і запорізьких (4%; в обох випадках $p \leq 0,01$). Зрозуміло, що проблема провин перед поляками є найбільш дражливою для західних українців, через що вони активно шукають виправдувальних пояснень у вигляді зовнішніх впливів, а не власних агресивних мотивацій своїх предків.

Про потребу визнавати (.73) або не визнавати (.82) провин йдеться в показниках третього фактору (9,8%). Тут найактивнішими були кияни (73,3 та 70%, відповідно), відносно менше – львів'яни (60,9 та 47,8%), а найменше турбувалися із цього приводу запоріжці (16 і 28%; $p \leq 0,01$). Очевидно, мешканці східних регіонів, що слабше ідентифікувалися з українським етносом загалом, мають менше психологічних підстав перейматися проблемами історичних провин українців.

На провідне місце в четвертому факторі (8,1%) вийшла думка львівських студентів про те, що треба взаємно вибачитися (.68): про це з-поміж них писали

34,8%, тоді як серед київських студентів – 20%, а серед запорізьких – жодний ($p \leq 0,01$). Слід гадати, що наполягання на взаємних провинах, а відтак і на взаємних вибаченнях допомагає послабити переживання провини за переступи в минулому.

Нарешті, у п'ятому факторі (7,7%) домінувала думка про власну оцінку активності громадян (.64). Найбільшого значення їй надали респонденти із Запоріжжя (32%), меншого – із Києва (16,7%), а найменшого – зі Львова (8,7%; $p \leq 0,05$). Маючи відносно менше підстав відображати колективні провини українців як свої власні, запоріжці частіше виносять їх на особистий розсуд громадян.

Для уточнення відмінностей між респондентами з різних регіонів було проведено кластерний аналіз за методом Варда. Виділилися чотири кластери. До першого кластера, який ми назвали київським, увійшли 19 респондентів, переважно з Києва (14 осіб). Симетрично аналогічне співвідношення склалося в межах четвертого, запорізького, кластера: тут серед 19 осіб виявилось 14 із Запоріжжя. Основні характеристики відповідей представників цих двох кластерів збігалися з особливостями оцінок, що їх давали, відповідно, київські і запорізькі студенти.

Більш мішаними виявилися другий і третій кластери (по 20 осіб), між якими розподілилася більшість львівських студентів, але за істотної частки киян і запорожців. До другого (львівсько-київського) кластера увійшли дев'ять представників Львова, вісім – Києва і три – Запоріжжя; до третього (львівського) – дев'ять, шість і п'ять осіб, відповідно.

Можна гадати, що розходження між цими двома кластерами відображають бачення провин українців, які мало пов'язані з власне регіональними особливостями ставлення до історичних реалій. Порівняння значущих відмінностей змісту відповідей представників двох груп показало, що може йтися про дві основні позиції.

Перша позиція стосується до раціонального намагання підкреслити кінцевість об'єктивно-неупереджених оцінок. Вона істотно переважає серед представників другого кластера порівняно з третім: потреба знати історію (55 і 20%, відповідно) та важливість нейтрального ставлення (80 і 35%; в обох випадках $p \leq 0,01$).

Друга позиція, навпаки, відображає емоційну заклопотаність через саму наявність історичних провин і потребу психологічно розв'язати цю проблему. Вона виразно домінує в оцінках осіб із третього кластера і найяскравіше проявляється у визнанні провин українців перед євреями: 85% проти 10% у респондентів із другого кластера ($p \leq 0,01$).

Описані результати дають підстави зробити такі висновки. Регіональні відмінності проявилися почасти в оцінках студентами самої проблеми історичних провин українців, а почасти – у їхніх власних позиціях щодо цієї проблеми. Центральнотуркранські (київські) студенти відносно більшої ваги надають оцінкам, що спираються на знання історії. У такому ставленні можна вбачати прихильність до пошуку об'єктивних характеристик минулих подій.

Для західноукраїнських (львівських) студентів важливішими видаються аргументи на виправдання винуватців-співвітчизників. Зрозуміло, що сильна в їхньому середовищі патріотична ідентифікація зі старшим поколінням спонукає до акцентування позитивних пояснень та нехтування негативних. Східноукраїнські (запорізькі) студенти виразніше орієнтуються на власну оцінку активності індивідів. Це може бути зумовлено, по-перше, слабшою ідентифікацією із загальноукраїнською спільнотою, а відтак і меншим інтересом до її історичних епізодів; по-друге, активнішим прагненням самовизначитися в просторі актуальних політичних та етнопатриотичних питань.

Література

1. Васютинський В. О. Українські провини і вибачення: простір конотацій // Психологія та психосоціальні інтервенції. – 2018. – Т. 1. – С. 25–30.
2. Ільницький В. Стосунки українців та поляків у Карпатському краї ОУН (1943–1946) // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 11. – С. 35–55.
3. Петровський-Штерн Й. Українці і євреї: простір взаємодії. – К.: КМ-академія, 2014.
4. Сергійчук В. І. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. – К.: Укр. вид. спілка, 2003.
5. Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Вип. 6. – Львів, 2013.
6. Українці і євреї: Зб. ст., док. та есе / Упор. Олександр Панченко. – Гадяч: Гадяч, 2006.
7. Хруслінська І., Тима П. Діалоги порозуміння. Українсько-єврейські взаємини. – К.: Дух і літера, 2011.

ВОРОНІН М., PhD-студент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА (Київ)

ОНЛАЙН ФАСИЛІТАЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ВЕТЕРАНІВ, ЩО БРАЛИ УЧАСТЬ В АТО ЧИ ООС ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕЛЕФОННОГО ДОДАТКУ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ.

Тема онлайн фасилітації навчання непогано вивчена та досліджена у світі [2] [3] [4], а от тема онлайн фасилітації реабілітації ветеранів та учасників бойових дій у світі вивчена недостатньо [1]. Питання онлайн фасилітації реабілітації ветеранів АТО чи ООС вивчено ще менше через те, що агресія і напад, які спричинили появу цих ветеранів сталися відносно нещодавно. Кількість таких ветеранів суттєва і має тенденцію до збільшення, тому пропонується вивчити та дослідити дану тему.

Серйозним бар'єром для отримання психологічної допомоги може стати відсутність можливості фізично потрапити на консультацію до психолога чи психотерапевта, тому очевидним рішенням є використання сучасних інтернет технологій у фасилітації реабілітації ветеранів АТО чи ООС.